
ПРОГЛАД

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 1, 2018 (год. XXVII), ISSN 2367-8585

Павел Петков¹

ЕВРОПЕЙСКИ ОБРАЗИ НА КИТАЙ ДО КРАЯ НА ДЕВЕТНАДЕСЕТИ ВЕК: ОБЩ ПРЕГЛЕД

Pavel Petkov

EUROPEAN IMAGES OF CHINA UP TO THE END OF THE NINETEENTH CENTURY

The paper discusses the images of China from their earliest appearance in European sources of information about the empire (known as Cathay and also as the land of the Seres) up to the end of the nineteenth century. It traces the development of these images through the centuries and examines how they have changed in accordance with the varying ways in which the representatives of the West have looked upon the world. Special attention has been given to the cyclic nature of image creation. The individual authors have been grouped in several sections discussing the different periods of communication and interaction.

Keywords: *China, migrations, images, representation.*

Статията разглежда образите на Китай от тяхната най-ранна поява в европейски източници на информация за страната (позната като Катхей и земята на Seres) до края на деветнадесети век. Проследява се развитието на тези образи през вековете и как са се променяли те според вариациите в начините, по които представителите на Запада възприемат света. Обръща се специално внимание на цикличното естество на създаването на образи. Авторите са разпределени в няколко отделни групи, отнасящи се за различните периоди на комуникация и взаимодействие.

Ключови думи: *Китай, миграции, образи, репрезентация.*

Дълго преди пътуванията на Марко Поло до регионите, които днес наричаме Китай, различни образи от тези земи достигат до Европа и оказват влияние върху съзнанието и въображението на жителите ѝ. Много хора гледат на Китай като на нещо изконно *Друго*, отчасти поради огромната дистанция и отчасти поради факта, че територията е считана за нещо коренно различно – в почти всеки възможен аспект на тази дума – от това, което хората са свикнали да виждат у дома. На тази територия се гледа като на земя на чудесата. Първите колебливи контакти между Европа и *Seres* – както обитателите на Източна Азия са наричани от древните гърци и древните римляни – няколкостотин години пр.н.е., поставят началото на имагологичен дискурс, който се развива и набира скорост през следващите векове и създава огромно разнообразие от образи, много от които са в пълно противоречие помежду си. Една от главните характеристики на образите на Китай е тяхната променливост – не само в пътеписната литература, но и в художествените произведения².

Различните исторически периоди, в които се създават пътеписите, също допринасят за огромното разнообразие на тези репрезентации. Това, което днес наричаме Китай, не е било нещо постоянно и непроменящо се през вековете. Марко Поло и Мендес Пинто например пишат за територии, които са

---

¹ **Павел Петков** (Pavel Petkov) – д-р, гл. ас. в катедра „Англицистика и американистика“, Филологически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, p.s.petkov@ts.uni-vt.bg

² Например *The Life And Strange Surprising Adventures of Robinson Crusoe* (1815 г.) от Д. Дефо.

значително по-малки от днешен Китай. Когато използвам името „Китай“ по отношение на пътеписите на Поло и Пинто или на още по-стари текстове, имам предвид земите, които в един или друг исторически период са били част от това, което познаваме като Китай в днешно време. Същото се отнася и за термините „Запад“ и „западен“: те са конструкти, съставни части на сфера, която Едуард Саид нарича „география на въображението“ (Саид 1978: 55). Те могат да означават различни неща в зависимост от това кой ги употребява, в какъв контекст и в какъв исторически период.

Когато използвам думата „Запад“, имам предвид Западна Европа, Северна Америка и Австралия. В зависимост от историческия период, за който става дума, терминът търпи известна модификация. Преди XIX век САЩ и Австралия са имали твърде малко влияние върху процеса на създаване на образи на Китай в пътеписната литература.

От времето на най-ранните пътешествия на европейци из Източна Азия текстовете съдържат противоречащи си образи: на хаос и стабилност, на дълбока мъдрост и пълно невежество, на благородно великодушие и отвратителна низост. Китайците са били изобразявани като по-напреднали и като по-изостанали от Запада, като благородни и като продажни, като милостиви и като невъобразимо жестоки. В резултат на това емоциите на писателите и на техните читатели по отношение на местните жители също варират много – симпатия и враждебност, приемане и отхвърляне, възхита и отвращение, презрение и страх. Тези контрастиращи начини на мислене неизменно доминират имагологичния дискурс, като през различните исторически периоди съотношението на силите им се мени.

Първите колебливи контакти между Китай и Запада водят до създаването на образи, които в поне едно отношение се различават значително от тези, които са конструирани по-късно. Например през Средновековието жителите на Западна Европа не разполагат с почти никакви познания за Китай. В резултат на това мнението им за далечната източна империя се формира от най-често недостоверна и противоречива информация. Но жителите на древна Гърция и древен Рим знаели, че Китай съществува и наричали обитателите му *Seres*. Това име произлиза от китайската дума *xi*, която означава ‘коприна’. Всъщност това е и едно от малкото неща, които римляните знаели за китайската империя – че произвежда и търгува с коприна. Плиний Стари споменава за това в своята „Естествена история“ (*Historiae Naturalis*)³.

Близо петстотин години преди Плиний Херодот и Хипократ пишат за Изтока, демонстрирайки склонност да го омаловажават и ориентализират. През следващите двадесет века тази нагласа остава сравнително устойчива, като за едно от редките изключения може да се счита периодът на европейска синофилия през XVII и XVIII век. Плиний не само твърди, че китайците са народ от диваци, но и намеква, че всички диваци са по същество едни и същи⁴.

Византийският историограф Теофилакт Симоката също пише за Китай. Той вероятно е и първият автор, който посвещава на Китайската империя повече от няколко реда. При него можем да забележим първото проявление на тенденцията, която по-късно се превръща в една от основните характеристики на текстовете за Китай, създадени през следващите векове: призмата на християнския светоглед. Малко след като Теофилакт написва своята „История“, контактите с Далечния изток биват прекъснати от набиращия сили ислям, който изиграва ролята на стена между Западна Европа и Китай. Едва през тринадесети век тези контакти се възстановяват до известна степен. Необходимо е да се споменат текстовете на някои от пътешествениците, които пътуват до Далечния изток между XIII и XVI век, тъй като те са – до известна степен – характерни за духа на епохата, а и за да се открият най-разпространените европейски нагласи към Китай по това време.

„Пътешествията на Марко Поло“ (1298) се превръща в един от най-важните текстове, които създават образи на Китай в съзнанието на европейците. Марко Поло получава възможност да пътува интензивно по време на престоя си при Кублай хан. Той наблюдава Китай най-вече с очите на търговец. В същото време обаче пропуска да спомене (или просто игнорира) някои важни неща, като например Великата китайска стена, отглеждането на чай, деформирането на ходилата и йероглифната писмена система.

³ Pliny the Elder. *The Natural History of Pliny*. Trans. John Bostock and H. T. Riley. 6 vols. London: H. G. Bohn, 1855–57.

⁴ *Ibid.*, с. 37.

Много други ранни пътешественици също се придържат към този характерен стил на репрезентация – лесно се впечатляват от размери, цифри, материални богатства и военна мощ. Тази нагласа се променя по-късно с пристигането на християнски мисионери от Западна Европа, които обръщат значително внимание на китайската философия и история. Подобен пример е францисканският монах Одорик Порденонски (1286 – 1331), който живее по почти същото време като Поло и който е „последният средновековен пътешественик в Китай, оставил значима писмена информация за преживяванията си“ (Dawson 1967: 21). Подобно на Поло той описва с голям ентузиазъм китайските градове, богатството на страната и системата на управление.

Първият пътепис за Китай от предполагаем английски автор се появява около 1356 г. и е озаглавен „Пътешествията на сър Джон Мандъвил“. През десетилетията след издаването му той става извънредно популярен, а дискурсивното му влияние – огромно (Rubies 2000: 83). Това става ясно от редица копия, оцелели до наши дни. Днес преобладава мнението, че името Джон Мандъвил е фиктивно, макар че не е ясно как се е казал истинският автор. Образите на Китай, които Мандъвил създава, се вписват много добре в парадигмата на „географията на въображението“, която осигурява резервоар от познание, достъпен за по-късните пътешественици. Докато Поло е преди всичко търговец и християнството се споменава рядко в текста му, и то най-вече защото историческият период го налага, Мандъвил прави явен опит да приобщи жанра към християнската интелектуална традиция. Въпреки че и двата пътеписа са предназначени за четене от „обикновените хора“, този на англичанина е много по-консервативен и сякаш е предвестник на настроенията и целите на пътеписите, създадени през XVI и XVII век от голям брой християнски мисионери. Периодът на тези средновековни пътешествия, предприети от европейци, не продължава дълго: комбинация от фактори, сред които падането на монголската династия Юен, го прекратяват около средата на XIV век. За втори път от VII век насам контактите между Китай и Запада замират.

За почти двеста години източниците на информация за далекоизточната империя пресъхват и в резултат на това процесът на формиране на образи продължава да се развива „на собствен ход“, по инерцията, породена от Поло, Одорик Порденонски, сър Джон Мандъвил и други пътешественици, пътували с търговски цели до Китай и оставили писмени или устни разкази след завръщането си.

Тъй като сухоземната връзка се прекъсва, търговските и културните контакти не могат да се възобновят преди XVI век, когато европейците успяват да достигнат до южните китайски брегове по море. Морските плавания на испански и португалски кораби създават условия за това по-малко от два века след падането на монголската династия. В този момент в Западна Европа царува почти повсеместна неосведоменост относно Китай, която за определен период бива дори задълбочена с португалската политика на секретност. Тя играе ролята на информационна завеса, която до голяма степен „скрива Китай от погледа на [Западна] Европа“ (Lach 1965: 732), но веднъж възстановени, двустранните контакти правят извънредно трудно укриването на новосъбраната информация за дълго време. Самите образи обаче се оказват твърде различни от тези, създавани преди. Положението на посетителите на Китай през XVI век е много различно, тъй като те пристигат по море и могат да пренасят както към, така и от Ориента много по-тежки товари, отколкото в предишните два века. Затова повечето образи, създадени от тях, също са различни. Това е важен момент в комуникациите между Китай и Запада, доколкото точно тогава в европейското съзнание поклъват семената на някои от най-устойчивите схващания за Поднебесната империя. Именно по това време например за първи път се заражда идеята за военната слабост на Китай.

След отличния старт на китайско-португалските взаимоотношения със създаването на посолство на Пекин, ситуацията силно се влошава. Това се случва внезапно, макар че от историческа гледна точка не може да се смята за неочаквано. Голяма част от португалските търговци, които пристигат в Китай на големи групи, злоупотребяват с военното си надмощие над местните жители и започват да се държат като пирати. В отговор китайските власти арестуват и пращат в затвора някои от тях. Сред арестуваните е Гелеоте Перейра – човекът, който по-късно създава един от най-любопитните пътеписи за Китай (Dawson 1967: 26). Заедно с няколко свои спътници той е отведен във Фуджоу и прекарва в затвора една година. По-късно Перейра конструира някои от най-трайните ранни образи на Китай и въвежда в дискурса, свързан с източната империя, фундаментални теми, които биват подхванати от по-късни автори и минават през призмата на собствените им преценки. Склонността на Перейра да

конструира отрицателни образи обаче не е силно изразена. Но макар и у пътешественика търговец от шестнадесети век все още да има много от страхопочитанието и възхищението, характерни за предшествениците му от XIII век, един важен образ, създаден от Перейра, е този на китайската жестокост и физическа нечувствителност (Spence 1998: 21). Този образ се оказва особено издръжлив през по-късните векове и се появява периодично в най-разнообразни форми както в текстовете на пътешествениците, така и в художествената литература. Португалецът рядко критикува открито, а когато го прави, не създава впечатлението, критикуваните пороци да са типично китайски: напротив, читателят остава с впечатлението, че мързелът, пиянството и пр. се наблюдават във всички общества.

Едно от най-ранните намерения на някои от западноевропейските страни по отношение на Китай е разпространяването на християнската религия и покръстването на колкото е възможно повече китайци. Като християни и европейци посетителите на Китай през шестнадесети век също са изразители на тези намерения и правят всичко по силите си, за да подкрепят западната религиозна кауза. Пример за това е доминиканският монах Гаспар да Круз: някои пасажи от неговия „Подробен трактат за всички китайски неща“ са прекрасна илюстрация за едно от централните твърдения на Едуард Саид. Както Джонатан Спенс отбелязва, Круз се заема със задачата „да опише Китай колкото е възможно по-подробно, за да може империята да бъде включена в териториите, където доминиканските свещеници успешно развиват дейността си по покръстването на местното население“ (Ibid.: 24).

Друг известен пътепис от този век е „Пътешествията на Мендес Пинто“ (1583). Пинто пътува дълго време из Далечния изток – в Сиам, Бирма, Япония и, вероятно в Китай. Почти сигурно е, че той използва текстовете на предшествениците си, за да създаде своя пътепис (Ibid.: 28–29). Смесването на жанровете тук е умишлено и много силно изразено, което прави създадените образи още по-впечатляващи и запомнящи се, тъй като „измислиците“ на автора поставят впечатленията, произведени върху европейското съзнание, на съвсем ново ниво, изтъкано от незаличими образи на екзотика, свръхестествени явления и всевъзможни странности. Често разказвачът, който временно е създал представата, че пресъздава съвсем обикновени събития, внезапно прави чудати описания, които неминуемо разклащат доверието на читателя в изложеното. Тъй като пътеписът става извънредно популярен след смъртта на автора, странните и екзотични описания създават трайни впечатления у хората на Запад. Тези впечатления остават в основата дори на много по-късни нагласи към Китай.

С настъпването на осемнадесети век настроенията на европейците, характеризиращи се с одобрение, удивление и уважение към Китай през предишните два века, постепенно се променят и са измествани от все повече неодобрение и критичност. Балансът на силите в Европа също започва да се променя; образите на Китай, създавани в текстовете на английски автори, претърпяват чувствителна промяна, чиято поява и развитие е политически детерминирана и която достига до зрелищни крайности през XIX век. Протестантски държави като Великобритания и Холандия се намират във възход и се възползват от това, за да изпратят в Китай вълна от мисионери и изследователи (Dawson 1967: 132–134). Именно с тях започва постепенната промяна в нагласите към Поднебесната империя. Китай още се счита за велик и достоен за възхищение, китайските мотиви в изкуството (*Chinoiserie*) продължават да съществуват, но във всеобщия хор на одобрение се долавят и гласове на враждебност и презрение.

За тази промяна, разбира се, има конкретни причини. Една от тях е свързана със свободата на международния стокообмен. Като един от най-ентузиазираниите поддръжници на идеята за свободна търговия английският писател Даниел Дефо се отнася с голямо неодобрение и възмущение към това, как Китай гледа на тази идея. В резултат на това той създава някои от най-отрицателните образи на тази държава в литературата на XVIII век (Nicolson 1997: 258). Като не зачита принципите на свободната търговия и като остава безразличен към настояванията на западноевропейските търговци, Китай създава у тях убеждението, че едва ли не върви против Божията воля. От гледната точка на един ревностен християнин като Дефо дори само този факт е напълно достатъчен, за да оправдае представянето на Китайската империя във възможно най-лошата светлина. Точно това и прави Дефо – който никога не е пътувал до Китай – в своята книга „По-нататъшните приключения на Робинзон Крузо“. Един от първите образи на Китай, които той създава, е образът на езичеството. Като ревностен протестант авторът проявява склонност остро да критикува католическите мисионери, които въпреки

дългогодишните упорити усилия да покръстят китайците постигат целта си само частично. Сблъсъкът на идеалите на Робинзон, вдъхновени от Просвещението, с очевидната китайска неотстъпчивост, създава извънредно негативни, даже гротескни образи (срв. Defoe 1815: 420, 421, 425, 436–437).

Други открояващи се образи в повествованието на Дефо са тези на варварството и невежеството. Разказвачът изразява мнението, че дори най-великите китайски постижения не заслужават никакво уважение. Той директно заявява, че възхищението, което някои от пътуващите западноевропейци изразяват в разказите си, е резултат единствено на тяхното предварително очакване, че по тези варварски земи няма да намерят и помен от някакви важни цивилизационни постижения. Крузо завършва разказа за пътешествията си в Китай по начина, по който го и започва: с изразяване на силно презрение към страната. Този път негова мишена е самият символ на величието на империята – Великата китайска стена, от която той ни най-малко не се впечатлява.

През XIX век продължава негативната промяна в образите на Китай, създавани от западни автори. Възхищението и уважението, изразявани в по-ранни исторически периоди – и които все още се усещат през XVIII век, биват заменени със скептичност, подозрение и най-накрая с дълбоко презрение. Отделни положителни образи все още се създават понякога, тъй като напълно универсални нагласи не съществуват, но като цяло Китай категорично загубва някогашния си блясък именно в този период на англоезичните пътеписи. За това, разбира се, съществуват конкретни причини. По това време модата на китайските мотиви в изкуството (*Chinoiserie*) вече се намира в силен упадък. Западният интерес към тях е започнал да отслабва още през втората половина на осемнадесети век, но през деветнадесети тенденцията трайно се налага. Една от причините за това е възходът на британския империализъм, което пък е в пряка връзка с развитието на индустриалната революция. В тази нова среда, доминирана от империализъм и идеята за индустриален прогрес, на информацията за Китай – или по-точно на това, което е *схващано* като достоверна информация – започва да се гледа по много по-различен начин. Комбинацията от бърза индустриализация у дома и енергична колониална експанзия в чужбина успява да накара както британците, така и някои други от жителите на Западна Европа да почувстват, че имат превъзходство над обитателите на други земи, особено в Ориента.

Допълнително идеологическо оправдание за тези нови нагласи и за образите, които се създават, може да се открие в действията на протестантските мисионери, които започват да пристигат в Китай в началото на века. Йезуитите се оттеглят от Китай през седемдесетте години на осемнадесети век, а техният хуманизъм и относителна непредубеденост се заменят с много по-скованата, консервативна и тесногръда гледна точка на протестантите (Hobson 2004: 234–236). Новите мисионери нямат ни най-малка склонност да проявяват толерантност към древните китайски вявания. Военните унижения на китайците от страна на Запада, както и техният очевиден отказ да приемат ценностите и принципите на християнството (считано от мнозина за единствения изход от варварщината), се приемат като ясен знак за морален упадък на империята. Еволюционната теория на Дарвин се оказва криворазбрана и некоректно използвана, за да се представят китайците като някаква странна, получовешка раса.

Книгата на Джон Бароу „Пътешествия в Китай“ (1804) е прекрасна илюстрация на тези нови тенденции в западното възприятие на далекоизточната империя. Той предприема свирепа текстуална атака срещу всички аспекти на китайското общество и създава образи, които произвеждат силно впечатление в тогавашна Великобритания. Една от най-силните тенденции в неговия текст е готовността му да прави големи (най-вече отрицателни) обобщения и да представя неприятните черти, които забелязва в отделни хора, като характерни за цялото китайско общество.

[Стремежът към чистота] не е част от техния характер. Напротив, те са... твърде мръсни. Чистите дрехи и смяната на бельото са непознати както за господаря, така и за най-простия селянин... Почти никога не мият телата си – нито в студена, нито в топла вода.

Като цяло характерът на нацията представлява някаква странна комбинация между горделивост и скъперничество, между сериозност и лекомислие, престорена учтивост и липса на всякакво възпитание (Barrow 1804: 76–77).

Елайза Бригман е една от първите жени, които прекарват известно време в Китай и после пишат за преживяванията си. Тя пристига през 1845 г. и става учителка в протестантско училище за момичета.

Книгата ѝ „Дъщерите на Китай“ (1853) добавя цяло ново измерение към образите на страната, конструирани до момента от други автори на пътеписи. Авторката открито напада някои от идеите и стереотипите, широко разпространени сред чужденците по това време, най-вече защото може да се възползва от източници на информация, които са недостъпни за мъжете пътешественици. Странствашите писатели преди Бригман имат възможност да общуват с по-малко от половината китайско население, което неминуемо стеснява валидността на заключенията им и изкривява още повече и без това неправдоподобните и евроцентрични образи, които биват изпращани на Запад. Бригман обаче общува и с местни жени. За разлика от мъжете пътешественици, тя демонстрира способност да се отърси от поне едно свое предубеждение и да изследва това, което се крие зад маската, наложена на жените от обществото. Този вид нагласа не е много характерна за XIX век – период, в който чужденците, почти изключително мъже, рядко си правят труда да поставят под съмнение първоначалните си повърхностни впечатления от китайците. Това най-често води до конструирането на извънредно отрицателни и заклеймяващи образи. Не е изненадващо, че в текста на Бригман също може да се открият значителен евроцентризъм и религиозна нетолерантност. Въпреки неизбежните си предразсъдъци обаче тя ясно показва, че утвърдените стандарти за репрезентация на Китай не са абсолютно непохватими.

Една изключително популярна и богата на образи книга е „Китайски особености“ (1894) от Артър Смит, пребивавал двадесет и две години в Китай. От самото начало той дава да се разбере, че приема за напълно валидна опозицията истина – неистина и че „много наблюдатели на китайците говорят самата истина“ (Smith 1894: 9). С тази нагласа авторът се заема да създаде дълъг и изчерпателен списък с китайски национални черти, които явно счита за общовалидни. Често привежда конкретни примери, които са предназначени да илюстрират и „докажат“ твърденията му. Самият текст обаче далеч не се доближава до търсения висок стандарт – той е изпъстрен с почти грандиозни обобщения и стереотипизиращи изказвания. Някои от заглавията на главите в тази книга, посветени на конкретни характеристики, дават добра представа за общия тон на текста: „Незачитане на времето на хората, липса на точност, склонност към недоразумения, склонност към непочтеност, интелектуална неориентираност, липса на нерви, презрение към чужденците, липса на обществено съзнание, липса на състрадание, липса на искреност“ (Ibid.: 5–6).

Десетилетията на унижения, причинени на Китай от западните сили, предизвикват силен гняв в китайското общество, който, от своя страна, довежда до избухването на Въстанието на боксърите, насочено срещу чужденците и китайските последователи на християнството (1898–1900). Смазването на бунта е брутално и слага край на китайските амбиции за пълна независимост. По парадоксален начин това статукво довежда до положителна промяна в западните нагласи към Китай. Тъй като по това време империята е вече полуколонизирана и не представлява военна заплаха, писателите вече не изпитват нужда (и задължение) да я репрезентират отрицателно и да правят презрителни сравнения между Китай и собствените си държави. С приближаването на двадесети век настъпва период на относителна доброжелателност.

ЛИТЕРАТУРА

- Barrow 1804:** Barrow, J. *Travels in China: Containing Descriptions, Observations, and Comparisons, Made and Collected in the Course of a Short Residence at the Imperial Palace of Yuen-Min-Yuen, and on a Subsequent Journey through the Country from Peking to Canton*. London: T. Cadell and W. Davies, 1804.
- Dawson 1967:** Dawson, R. *The Chinese Chameleon: an Analysis of European Conceptions of Chinese Civilization*. London: Oxford University Press, 1967.
- Defoe 1815:** Defoe, D. *The Life And Strange Surprising Adventures of Robinson Crusoe: of York, Mariner: Who Lived Eight And Twenty Years All Alone in an Uninhabited Island on the Coast of America, Near the Mouth of the Great River Oroonoke; Having Been Cast on Shore by Shipwreck, Wherein All the Men Perished But Himself – With an Account How He Was At Last As Strangely Delivered By Pirates – Also the Farther Adventures of Robinson Crusoe And the Strange Surprising Account of his Travels Round three Parts of the Globe – To Which Is Added a Map of the World in Which Is Delineated the Voyages of Robinson Crusoe. Written by Himself*. New ed. London: Joseph Mawman, 1815.
- Hobson 2004:** Hobson, J. *The Eastern Origins of Western Civilisation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Lach 1965:** Lach, D. *Asia in the Making of Europe*. Chicago: The University of Chicago Press, 1965.

- Nicolson 1997:** Nicolson, M. *Mountain Gloom and Mountain Glory: the Development of the Aesthetics of the Infinite*. Washington: University of Washington Press, 1997.
- Pinto 1583:** Pinto, F. *The Travels of Mendes Pinto*. 1583. Ed. and trans. Rebecca D. Catz. Chicago: The University of Chicago Press, 1989.
- Pliny 1855:** The Elder, P. *The Natural History of Pliny*. Trans. John Bostock and H. T. Riley. 6 vols. London: H. G. Bohn, 1855–57.
- Polo 2009:** Polo, M. *The Travels of Marco Polo*. 2 vols. Project Gutenberg Archive. Etext 12410. 13 Feb. 2009 <<http://www.gutenberg.org/cache/epub/12410/pg12410.txt>>
- Rubies 2000:** Rubies, J. *Travel and Ethnology in the Renaissance: South India through European Eyes, 1250–1625*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Smith 1894:** Smith, A. *Chinese Characteristics*. New York: Fleming H. Revell Co., 1894.
- Spence 1998:** Spence, J. *The Chan's Great Continent: China in Western Minds*. New York and London: W. W. Norton & Company, 1998.